

Journal of Philosophical Investigations

University of Tabriz

An Exploration of the Objects of Ethical Criticism in the World of Art

Mohsen Karami

Assistant Professor, Department of Media Arts, IRIB University, Tehran, Iran. E-mail: mohsenkarami@iribu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 01 January 2025

Received in revised form 14 February 2025

Accepted 26 February 2025

Published online 21 March 2025

Keywords:

Art World, Ethical/Moral Criticism, Ethics, Objects of Ethical Criticism

ABSTRACT

The primary aim of this study is to identify the objects of ethical criticism in the art world. It seeks to demonstrate that the scope of ethical critique extends beyond artworks, traditionally considered the most prominent subject of moral evaluation. Accordingly, the research explores additional objects of ethical criticism in the art world, elucidates the methods of critique for each domain, and highlights their significance, ultimately proposing a comprehensive framework for the ethical assessment of the entire art domain. Adopting a qualitative and analytical approach, the study employs conceptual analysis and inductive reasoning. Data is drawn from historical texts, philosophical theories, and case studies in art. This method integrates theoretical exploration with practical insights to establish a robust evaluative framework. The research identifies eleven core objects for ethical criticism in the art world and elaborates on how ethical critique applies to each through examples while explaining their importance: (1) artworks, (2) the process of artistic creation, (3) the artist, (4) the audience, (5) the process of artistic perception, (6) the products of art criticism, (7) the critic, (8) the process of art presentation, (9) art distributors and promoters, (10) the process of art education, and (11) art educators. By presenting a theoretical and practical framework, this study argues that extending ethical criticism to all these dimensions is essential for elevating ethical standards in both the art world and society. Conversely, neglecting these aspects risks limiting art's potential to serve as a positive ethical force.

Cite this article: Karami, M. (2025). An Exploration of the Objects of Ethical Criticism in the World of Art. *Journal of Philosophical Investigations*, 19 (50), 41-58. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65266.3973>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

The relationship between art and ethics has long been a subject of philosophical and theoretical debates. Throughout history, various perspectives have emerged regarding the influence of ethics on art and vice versa. While some theorists emphasize the autonomy of art from ethical considerations, others insist on the necessity of ethical evaluation of artworks and their related domains. Adopting an analytical approach, this study explores the objects of ethical criticism in the art world and argues that ethical critique should not be confined solely to artworks but should extend to broader dimensions of the art world. The research aims to present a comprehensive framework for the ethical assessment of the art world by identifying different areas of ethical criticism and deepening the discourse on this issue.

This study employs a qualitative and analytical approach, utilizing conceptual analysis and inductive reasoning, to examine the objects of ethical criticism in the art world. Data are drawn from philosophical sources, historical studies, and case analyses in art. This method allows the researcher to integrate theoretical perspectives with practical insights, providing a solid foundation for ethical criticism in art. The analysis follows three main stages: (1) identifying and categorizing the objects of ethical criticism; (2) conducting comparative analysis within historical and philosophical contexts; and (3) logically deducing the feasibility and necessity of ethical critique for each identified object.

To define and retrieve the objects of ethical criticism in art, it is essential to clarify the theoretical foundations of the discussion. Four key aspects are examined:

Dimensions of Ethics: Ethics is divided into three domains: individual, collective, and environmental, all of which play a role in ethical criticism of art. Individual ethics pertains to the responsibilities of the artist and the audience; collective ethics concerns the impact of art on society and human relationships; and environmental ethics addresses art's responsibilities towards nature and resources.

Normative Systems: Ethical criticism of art is distinct from other normative systems such as law, social customs, and aesthetics. While law focuses on binding regulations, ethics pertains to human values, which, though not legally enforced, shape artistic responsibilities.

Professional Ethics: In specialized fields such as art, unique ethical criteria are established to assess moral considerations, including the ethical obligations of artists, distribution policies, and ethical critique of artistic productions.

Theoretical Approaches: Ethical criticism of art can be conducted through different methods, including content-based criticism (focusing on moral messages within artworks), impact-based criticism (evaluating the influence of artworks on audiences and society), and process-based criticism (assessing the production and distribution of artworks).

This study identifies eleven key objects of ethical criticism in the art world:

1. Artwork: Analyzing the ethical aspects of artworks, their influence on audiences, and their role in reinforcing moral or immoral values. This includes examining narrative structures, embedded moral messages, and cultural implications.

2. Artistic Creation Process: Evaluating the ethical considerations in the production of artworks, working conditions of creators, and concerns such as exploitation of labor and natural resources. This

includes unethical filmmaking techniques, inappropriate treatment of artists, and violations of human rights in artistic production.

3. Artist: Examining the ethical responsibilities of artists in society, their role as cultural figures, and how their lifestyle choices impact audiences. Ethical concerns include the artist's obligations in conveying messages and their influence on public moral standards.

4. Audience: Assessing the ethical choices of audiences in selecting and engaging with artworks, and the broader cultural consequences of these choices. This focuses on the audience's role in either promoting or discouraging unethical artistic content.

5. Artistic Perception Process: Investigating how audiences engage with and interpret artworks and the potential ethical issues related to their perceptions. Some audiences might irresponsibly misinterpret artworks, leading to distorted understandings or promoting unethical interpretations.

6. Art Criticism: Evaluating artistic critiques based on their commitment to truth, fairness, and the avoidance of biased judgments. Critics must refrain from producing critiques driven by personal or political motives.

7. Critic: Assessing the ethical integrity and motivations of critics, their responsibilities in shaping public perception, and their influence on the artistic landscape. Critics hold significant power in directing artistic tastes and intellectual frameworks, making their ethical accountability crucial.

8. Art Presentation Process: Examining the ethical aspects of marketing, distributing, and promoting artworks. Ethical concerns arise when commercial motivations overshadow artistic integrity, leading to the proliferation of unethical content.

9. Art Distributors: Investigating the role of publishers, gallery owners, film distributors, and cultural institutions in shaping artistic trends and their ethical responsibilities. Financial and commercial policies often determine the visibility and reception of artworks, making their ethical considerations significant.

10. Art Education Process: Analyzing the ethical dimensions of art education and its impact on shaping the moral outlooks of emerging artists. The ethical responsibility of educators and institutions in fostering ethically aware artists is a central concern.

11. Art Educators: Evaluating the ethical obligations of art teachers and mentors in guiding future generations of artists. Ethical principles in teaching should be upheld to ensure positive influences on students' artistic and moral development.

This study demonstrates that ethical criticism in the art world should not be limited to artworks alone, but must encompass all related domains. Each of these objects significantly contributes to the artistic experience and its broader societal impact, necessitating ethical scrutiny. Ultimately, this research argues that a comprehensive ethical critique of the art world can enhance moral standards in both artistic and social contexts, fostering a responsible and ethical cultural environment. Neglecting these dimensions' limits art's potential to serve as a positive moral force. Therefore, expanding the scope of ethical criticism in art is both a necessary and undeniable imperative.

کاوشی در متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر

محسن کرمی

استادیار، گروه هنرهای رسانه‌ای، دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران. رایانامه: mohsenkarami@iribu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ کلیدواژه‌ها: دنیای هنر، فلسفه اخلاق، متعلقات نقد اخلاقی، نقد اخلاقی هنر	هدف: موضوع اصلی جستار حاضر یافتن متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر است. این پژوهش می‌کوشد تا نشان دهد که دامنه نقد اخلاقی فراتر از آثار هنری است، که سنتاً مهم‌ترین موضوع نقد اخلاقی بوده است. بنابراین، در پی کشف سایر متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر، تبیین چگونگی نقد در هر کدام از این حوزه‌ها و اهمیت آن برمی‌آید، تا به طریقی چارچوبی جامع برای ارزیابی اخلاقی کل دنیای هنر عرضه کند. روش پژوهش: پژوهش با رویکردی کیفی و تحلیلی، از روش تحلیل مفهومی و استقرایی بهره می‌برد. داده‌ها از متون تاریخی، نظریه‌های فلسفی و مطالعات موردی در هنر استخراج شده است. این روش ترکیبی از بررسی‌های نظری و عملی را به کار می‌گیرد تا چارچوبی مستحکم ارائه دهد. یافته‌ها: پژوهش یازده متعلق اصلی برای نقد اخلاقی در دنیای هنر شناسایی می‌کند و در هر مورد به تبیین چگونگی نقد از طریق آوردن مثال‌هایی می‌پردازد و در نهایت توضیح می‌دهد که چرا نقد اخلاقی حیطة مذکور اهمیت دارد: (۱) آثار هنری، (۲) فرآیند هنرآفرینی، (۳) هنرمند، (۴) مخاطب، (۵) فرآیند ادراک هنری، (۶) فراورده نقد هنری، (۷) منتقد، (۸) فرآیند عرضه هنر، (۹) عرضه‌کنندگان هنر، (۱۰) فرآیند تعلیم و تربیت هنری، (۱۱) معلمان و مربیان هنر. نتیجه‌گیری: این جستار، با ارائه چارچوبی نظری و عملی، نشان می‌دهد که گسترش نقد اخلاقی به تمامی این ابعاد نه تنها ضروری است، بل نقشی اساسی در ارتقای استانداردهای اخلاقی در دنیای هنر و جامعه دارد. در مقابل، نادیده گرفتن این جنبه‌ها، فرصت هنر برای ایفای نقش مثبت اخلاقی را محدود خواهد کرد.

استناد: کرمی، محسن. (۱۴۰۴). کاوشی در متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر، پژوهش‌های فلسفی، ۱۹ (۵۰)، ۴۱-۵۸.

<https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65266.3973>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

نسبت میان هنر و اخلاق، به رغم آن که از متقدم‌ترین مباحث در مطالعات هنر بوده است و قرن‌ها است که متفکران در باب آن به تأمل پرداخته‌اند، در روزگار ما نیز همچنان به سبب ژرفای مسائل مطرح در آن از مهم‌ترین مباحث مطالعات هنر به شمار می‌رود اما مسائل مطرح در نسبت میان هنر و اخلاق گستره قابل ملاحظه‌ای دارند و بالتبع، در هیچ تحقیقی نمی‌توان به نحو درخوری به همه آن‌ها پرداخت. (۱) از سویی، از منظرهای مختلفی می‌توان به بحث در باب ارتباط اخلاق و هنر پرداخت: (الف) می‌توان از منظری روان‌شناختی به این حوزه وارد شد و مثلاً پی‌جوی این مسأله شد که: آیا عوامل روانی‌ای در درون انسان‌ها که ایشان را به یکپارچگی وجودی^۱ و در نتیجه، صداقت/اخلاقی^۲ سوق می‌دهند همان عوامل روانی‌ای نیستند که آدمیان را به سمت تناسب زیبایی‌شناختی^۳ می‌کشند (دیویی، ۱۳۹۱، ۶۵-۶۴)؟ یا به تحقیق در این باب پرداخت که: آیا دیدن فیلم‌های حاوی اعمال خشونت‌بار و به‌لحاظ اخلاقی بدی چون تجاوز و شکنجه و قتل‌های فجیع، به نوعی، مخاطبان را در قبال ارتکاب یا دست‌کم مواجهه با چنین بی‌اخلاقی‌هایی در زندگی واقعی دچار کرختی روان‌شناختی^۴ و در نتیجه، بی‌عملی/اخلاقی^۵ نمی‌سازد (کامستاک و استراسبرگر، ۱۹۹۰)؟ (ب) می‌توان از منظری جامعه‌شناختی به نسبت اخلاق و هنر پرداخت و مثلاً به پژوهش در این خصوص همت گماشت که: آثاری چون کلبهٔ عمو تام، نوشتهٔ هریت بیچر استوو، که علی‌الادعا با تصویرکردن رنج برده‌بودن شفقت و بالتبع حمایت همگانی را در جهت لغو قانون برده‌داری برانگیختند، به چه نحوی بر اخلاقیات اجتماعی اثر می‌گذارند (کافمن، ۲۰۰۶، ۲۰-۱۸؛ کالن، ۱۹۹۵، ۶۹)؟ یا در مقام یافتن پاسخ این مسأله برآمد که: آیا می‌توان تأثیرات اجتماعی آثاری از دست رنج‌های ورتنر جوان^۶ گوته را، که بر طبق برخی گزارش‌های مطبوعاتی به خودکشی چند ده مخاطب جوان این رمان در آلمان سدهٔ هجدهم منجر شد (بشیریه، ۱۳۸۳، ۴-۲۵۳)، با معیارهای جامعه‌شناختی سنجید و به تبع آن، سهم اخلاقی چنین آثاری را در چنان وقایعی تخمین زد؟ (ج) می‌توان به تاریخ رجوع کرد و مثلاً سیر تاریخی نسبت اخلاق و هنر در اندیشهٔ یونانیان باستان را مورد بررسی قرار داد (تاتارکیه‌ویچ، ۲۰۰۵ الف)، یا در تاریخ ادبیات فارسی به جست‌وجو در پی اولین بارقه‌های پیوند میان این دو قلمرو مهم حیات بشری پرداخت. و سرانجام (د) می‌توان از منظری فلسفی به نسبت هنر و اخلاق نگریست و فی‌المثل پرسید که: نقد اخلاقی آثار هنری چه وجه عقلانی و احیاناً اخلاقی‌ای دارد (کرمی، ۱۳۹۶، ۱۴۰-۱۳۹)؟ آیا اصلاً به لحاظ وجودشناختی می‌توان به نقد اخلاقی اموری (آثار هنری) پرداخت که واجد ویژگی‌های شخص‌وارگی^۶ یا فاعلیت اخلاقی^۷ نیستند (کرمی، حسینی و علیا، ۱۳۹۵، ۱۲-۹)؟ پس، روشن است که دست‌کم از چهار منظر مهم می‌توان به نسبت هنر و اخلاق پرداخت اما گسترهٔ ابعاد بحث به همین جا ختم نمی‌شود.

از سوی دیگر، اگر بخواهیم از منظری فلسفی نیز به این نسبت بپردازیم و بدین سان دامنهٔ تحقیق‌مان را به فلسفهٔ اخلاق محدود کنیم، باز طیف وسیعی از مسائل فلسفی را در این ارتباط در برابر خود خواهیم یافت: آیا ممکن است ارزش‌های اخلاقی و ارزش‌های زیبایی‌شناختی در یک اثر هنری با یکدیگر تعارض پیدا کنند؟ اگر آری، راه‌حل چیست؟ و اگر نه، چطور می‌توان ادعاهای دال بر وجود

^۱ essential integrity

^۲ moral honesty

^۳ aesthetic proportion

^۴ psychic numbing

^۵ moral inaction

^۶ personhood

^۷ morally agency

چنین تعارض‌هایی را پاسخ گفت و مسأله را تبیین کرد؟ کدام مکاتب سه‌گانهٔ بزرگ اخلاقی و رویکردهای موجود در ذیل آن‌ها بیش‌تر به نقد اخلاقی آثار هنری پر و بال می‌دهند: فضیلت‌گرایی، وظیفه‌گرایی، یا نتیجه‌گرایی؟ آیا پذیرش جبراً به معنایی که بیش‌تر در دنیای قدیم از آن مراد می‌شد و موجبیت علی^۱، به معنایی که بیش‌تر در دنیای جدید از آن مراد می‌شود، جایی برای بررسی نسبت اخلاق و هنر عموماً و نقد اخلاقی آثار هنری خصوصاً به جا می‌گذارد؟ برای مثال، با پذیرش آراء فیلسوف اخلاق بزرگی چون اسپینوزا، که به موجبیت علی قائل است (اسپینوزا، ۱۳۷۶، ۹؛ گراسمن، ۱۴۰۰، ۵-۲۳۴)، چطور می‌توان از نقد اخلاقی هنر دم زد؟

از سویی دیگر، دنیای هنر نیز قلمرو پهناوری است. یعنی چنین نیست که گمان کنیم دنیای هنر محصور و محدود به آثار هنری است و از این رو، در هر نسبتی میان اخلاق و هنر همواره سروکارمان با آثار هنری خواهد بود. برای مثال، هنگامی که فیلسوفی به معیارهای اخلاقی نقد هنر می‌پردازد و می‌کوشد تا نشان دهد که فرایند نقد به خودی خود مشمول نقد اخلاقی می‌شود (سی‌پرز، ۲۰۱۸)، در واقع از موجودی در عالم هنر سخن می‌گوید که غیر از اثر هنری است.

باری، از میان این گسترهٔ مسائل قابل طرح در نسبت هنر و اخلاق، در جستار حاضر می‌خواهیم، از منظری، به همین مبحث اخیر، یعنی موجودات عالم هنر، بپردازیم، البته از آن رو که موضوع نقد اخلاقی می‌تواند بود. به عبارت دیگر، اولاً می‌کوشیم متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر را استقراضاً بیابیم و یک به یک برشماریم و در ثانی به تبیین فلسفی این امر بپردازیم که چگونه آن موجود خاص می‌تواند و بل اخلاقاً باید موضوع نقد اخلاقی قرار گیرد.

۱. پیشینه پژوهش

الف) از زمانی که نخستین بحث‌های نظری در باب هنر و زیبایی را افلاطون با نقد اخلاقی هنر آغاز کرد (افلاطون، ۱۳۸۰، ۳۹۸b-۳۹۲a؛ ۵۹۵a-۶۰۸b) تا امروز، مبحث نقد اخلاقی هنر فراز و فرودهای بسیاری را در تاریخ دراز زیبایی‌شناسی طی کرده است. در برهه‌هایی مهم‌ترین مبحث در این قلمرو بوده است، مانند عصر هلنیستی و بخش اعظم سده‌های میانه (تاتارکیه‌ویچ، ۲۰۰۵، الف؛ ۲۰۰۵، ب)، در دوره‌هایی به حاشیه رانده شده است، مانند عصر روشنگری در قرن ۱۸ و جنبش رمانتیسم در قرن ۱۹ (ولک، ۱۳۷۹) و زمانی باز به کانون توجه‌ها بازگشته است، از جمله در عصر حاضر (کرول، ۱۳۹۲) اما در سرتاسر این دوران یکی از مسائلی که کم‌تر بدان توجه شده _ اگر نگوییم هرگز بدان توجه نشده _ این مسأله و پرسش است که متعلقات^۲ پدیده‌ها، یا موجوداتی که می‌توان در عالم هنر به نقد اخلاقی آن‌ها گماشت چیستند. راست است که افلاطون، خود، به نقد اخلاقی اثر هنری و هنرمند، هر دو پرداخت و بدین سان به نحو ضمنی تصدیق کرد که ما در نقد اخلاقی هنر با متعلقاتی سروکار داریم و نه با یک متعلق و یک پدیده، اما این دقیقه به چشم اسلاف او نیامد و چندان بدان توجه نکردند. برای مثال، حتی ارسطو، که تقریباً در هر موضع فلسفی نکته‌ای بر استاد می‌گرفت و ان‌قُلتی می‌کرد، در این جا چیزی نگفت و از قضا فقط به نقد اخلاقی اثر هنری پرداخت و دامنهٔ متعلقات نقد اخلاقی هنر را حتی مضیق‌تر و تنگ‌تر نیز کرد. در قرون بعدی، فیلسوفان و منتقدان هنر بر همین دو موجود دنیای هنر (هنرمند و اثر هنری) تمرکز داشتند و به نقد همین دو می‌پرداختند، با این ملاحظه که برخی حتی نقد اخلاقی اولی را نیز مجاز و مربوط نمی‌دانستند و از آن پرهیز می‌کردند و پرهیز می‌دادند.

¹ determinism

² causal determinism

³ objects

ب) در دوران معاصر، اما، با ظهور زیبایی‌شناسی جدید و توجه به نقش محوری مخاطب و ادراک او در قلمرو هنر و زیبایی، به تبع ذهنی‌انگاری زیبایی‌شناختی، طبعاً باید توجه به نقد اخلاقی مخاطب و فرایند ادراک نیز در کانون توجه قرار می‌گرفت. با این همه، در کمال شگفتی، توجه به مسئولیت‌های اخلاقی مخاطب و ملاحظات اخلاقی فرایند ادراک خیلی دیر به جد گرفته شد و اکنون نیز هنوز در کانون توجه‌ها قرار نگرفته است، به رغم آن که گهگاه در ضمن بحث‌های دیگر به آن نیز پرداخته می‌شود:

رابرت ایگلتون (۱۹۹۷) در کتاب *Ethical Criticism: Reading after Levinas* [نقد اخلاقی پس از لویناس]، با الهام از فلسفه امانوئل لویناس، تا حدی به مسئولیت اخلاقی مخاطب در مواجهه با ادبیات و هنر می‌پردازد و می‌کوشد نشان دهد که درک و تفسیر هنر، نوعی پاسخ‌گویی اخلاقی به دیگری را ایجاب می‌کند و تجربه هنری باید به ایجاد فهم و احترام عمیق‌تر منجر شود.

آرنولد برلینت (۲۰۰۵) در مقاله *The Ethics of Aesthetic Experience* [اخلاق تجربه زیبایی‌شناختی] بر پیامدهای اخلاقی تجربه‌های زیبایی‌شناختی تمرکز دارد و استدلال می‌کند که این تجربه‌ها می‌توانند نگرش مخاطبان را نسبت به جهان و ارزش‌های اخلاقی‌شان شکل دهند. با این همه، در حاشیه به اهمیت درک مسئولانه و خطیر مخاطبان در فرایند تجربه هنر نیز اشاره می‌کند.

ماریا کاپپین (۲۰۰۸) در مقاله *Taste and Moral Sense* [ذوق و حس اخلاقی] به نحوی به نقد اخلاقی فرایند ادراک هنری می‌پردازد: این که چگونه پیش‌فرض‌های اخلاقی یا گرایش‌های شخصی می‌توانند بر نحوه تفسیر و پذیرش یک اثر تأثیر بگذارند و آیا در فرایند ادراک هنری چنین امری اخلاقاً مجاز است یا نه.

مارشا مولدر مولر ایتن (۲۰۰۸) در خلال بحث‌های طرح شده در مقاله *Serious Problems, Serious Values* [مسائل خطیر، ارزش‌های خطیر] به مسأله ملاحظات اخلاقی ناظر به مخاطب نیز اشاره‌ای می‌شود و آن این که مخاطب باید آماده باشد تا با جنبه‌های اخلاقی و زیبایی‌شناختی اثر به‌طور همزمان مواجه شود.

ج) افزون بر این، ظهور جنبش‌ها و مکاتب گوناگون هنری در دو سده اخیر، که پاره‌ای از آن‌ها به جای فراورده هنری بر فرایند تولید هنری تمرکز کردند، به همراه پیدایی رسانه ویدیو که امکان به‌تصویر کشیدن فرایند هنرآفرینی هنرمندان را فراهم می‌کرد، سبب شد که نظریه‌پردازان و منتقدان نیز به این پدیده قلمرو هنر عطف توجه کنند، هرچند در این میان همچنان نقد اخلاقی فرایند هنرآفرینی یا تولید هنری مهجور است و آن‌چنان در کانون مباحث نقد اخلاقی قرار نگرفته است. دو منبع زیر از معدود آثاری است که به این مهم پرداخته‌اند:

تد نانیچلی (۲۰۱۳) در فصل‌های اول تا چهارم کتاب *Artistic Creation and Ethical Criticism* [آفرینش زیبایی‌شناختی و نقد اخلاقی] و به طور خاص در فصل اول، به بحث در باب اقتضائات اخلاقی فرایند هنرآفرینی پرداخته است: از تصمیماتی که در خلال این فرایند گرفته می‌شود گرفته تا مسائل ناظر به نحوه همکاری‌ها و تعاملات و در نهایت مسئولیت‌ها در قبال منابع انسانی و طبیعی.

سیانا موران و دیوید کراپلی (۲۰۱۰) در کتاب *The Ethics of Creativity: Beauty, Morality, and Nature in a Processive World* [اخلاق آفرینش: زیبایی، اخلاق و طبیعت در جهانی فرایندی] مقالاتی گرد آورده‌اند که در آن‌ها نیز به صورت ضمنی و جسته‌وگریخته اشاراتی به ملاحظات اخلاقی ناظر به فرایند هنرآفرینی شده است: این که خلاقیت به مثابه یکی

از ابعاد ضروری فرایند تولید هنری می‌تواند در خدمت ارزش‌های زیبایی‌شناختی باشد، اما باید در عین حال به مسئولیت‌های اخلاقی مربوط به آن نیز در خلال فرایند هنرآفرینی توجه کرد.

(د) با مرور مطالب پیش‌گفته، روشن می‌شود که متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر هنوز مبحثی مقتضی تحقیق و واکاوی است؛ تا ابعاد، چگونگی و ارزش و اهمیت آن روشن شود. بنابراین، جستار حاضر، در ادامه تلاش‌های پیشین، به کندوکاو در این حیطه پرداخته و کوشیده است متعلقات مهم نقد اخلاقی در دنیای هنر را بیابد و به اختصار توضیح دهد که نقد اخلاقی هر کدام از این پدیده‌ها به چه معنا است و چگونه صورت باید گرفت.

تحقیق در این امر دست‌کم سه سود مهم دارد و از این رو از قضا نه فقط به لحاظ علمی که نیز اخلاقاً ضروری به نظر می‌رسد: نخست این که معلوم خواهد شود که از قضا باید به نقد اخلاقی برخی پدیده‌ها در دنیای هنر پرداخته می‌شده است و نشده است. برای مثال، نقد اخلاقی شخص مخاطب: این که آیا مخاطب اخلاقاً مجاز هست که به دیدن و ادراک هر اثری، صرف‌نظر از نحوه تولید ضد‌اخلاقی آن اثر و سرمایه‌های احیاناً به لحاظ اخلاقی آلوده آن، بپردازد یا این که باید در این امر وسواس اخلاقی به خرج دهد؟ و دیگر این که روشن خواهد شد که حیطه‌های نقد اخلاقی گوناگون‌اند و از این رو، لزوماً آن چه در باب یکی صادق است قابل تسری به دیگری نیست. مثلاً هر چه در نقد اخلاقی هنرمند گفته شود لزوماً در خصوص اثرش صادق نخواهد بود و بالعکس.

۲. روش پژوهش

این پژوهش با رویکردی کیفی و تحلیلی به شناسایی و بررسی متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر پرداخته است. با توجه به ماهیت موضوع، در ذیل رویکرد مذکور، روش تحلیل مفهومی و استقرایی به کار گرفته شده است. این روش به پژوهشگر امکان داده است تا با مطالعه گستره‌ای از متون نظری و تاریخی، متعلقات نقد اخلاقی را به‌طور نظام‌مند شناسایی و طبقه‌بندی کند. از طریق بررسی نمونه‌های مختلف در تاریخ هنر و تحلیل دیدگاه‌های فلسفی، زمینه‌ای برای استخراج مفاهیم کلیدی و ارائه چارچوبی کمابیش جامع فراهم شده است.

داده‌های پژوهش از منابع مکتوب، شامل آثار کلاسیک فلسفی و زیبایی‌شناختی و منابع جدید در ارتباط میان زیبایی‌شناسی و فلسفه اخلاق و به‌ویژه نقد اخلاقی، هنر استخراج شده است. همچنین، تحلیل نمونه‌هایی از آثار هنری و فرایندهای مرتبط با تولید، توزیع و ادراک هنر، نقش مهمی در تکمیل داده‌ها داشته است. این رویکرد به پژوهشگر امکان داده است تا پیوند میان نظریه و عمل را در حیطه اخلاق و هنر به طور کلی و نقد اخلاقی هنر به طور خاص بررسی کند.

تحلیل داده‌های پژوهش در سه مرحله اصلی صورت گرفته است: (۱) طبقه‌بندی متعلقات نقد اخلاقی: شناسایی یازده متعلق اصلی نقد اخلاقی در دنیای هنر: اثر هنری، فرایند هنرآفرینی، شخصیت هنرمند، رفتار مخاطب، فرایند ادراک هنری، فرآورده نقد هنری، شخصیت منتقد، فرایند عرضه هنر، عرضه‌کنندگان هنر و فرایند تعلیم‌وتربیت هنری. (۲) تحلیل مقایسه‌ای: بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های متعلقات نقد اخلاقی در بافت‌های تاریخی و فلسفی مختلف برای برجسته کردن جنبه‌های مغفول. (۳) استنتاج منطقی: پاسخ به پرسش‌های اساسی درباره امکان‌پذیری و ضرورت نقد اخلاقی هر متعلق با تکیه بر چارچوب‌های نظری موجود.

۳. نقد اخلاقی هنر

برای کشف و بازبایی متعلقات نقد اخلاقی هنر، ابتداء لازم است مبانی نظری بحث را روشن سازیم و بگوییم که مرادمان از اخلاق و به تبع آن، نقد اخلاقی هنر چیست. برای این کار دست کم چهار گام یا نکته ضروری وجود دارد، که به اختصار هرچه تمام تر در ادامه به آن ها می پردازیم:

۱-۳. بر طبق تلقی ای که هم در دنیای قدیم شایع بود و هم در روزگار جدید پذیرفته است، /اخلاق/ به مجموعه قواعد حاکم بر سه نوع ارتباط انسان اطلاق می شود: ارتباط با خود، ارتباط با سایر انسان ها و ارتباط با طبیعت. بر این قرار، اخلاق به سه حوزه قابل تقسیم است:

الف) اخلاق فردی؛^۱ که عبارت است از قواعد اخلاقی ناظر بر ارتباطات فرد با خود.

ب) اخلاق جمعی؛^۲ که عبارت است از قواعد اخلاقی ناظر بر ارتباطات فرد با سایر انسان ها (کان و مارکی، ۲۰۱۵).

ج) اخلاق زیست محیطی؛^۳ یا اخلاق مراوده با طبیعت، که عبارت است از قواعد اخلاقی ناظر بر ارتباطات فرد با طبیعت (اعم از حیوانی، نباتی و جمادی) (رول ستون دِ ثرد، ۲۰۲۳).

اخلاق قواعد، هنجارها و باید و نبایدهایی در خصوص هر سه نوع مراوده ما دارد. به عبارت دیگر، ارزش هایی دارد که از آن ها تکالیفی برمی آیند. در دنیای قدیم تأکید بیشتر بر اخلاق فردی بود و معمولاً مراد از اخلاق همین حیطه اول اخلاق بود، اما در دنیای جدید تأکید بیشتر بر اخلاق جمعی و در دهه های اخیر، اخلاق زیست محیطی است. با این همه، نقد اخلاقی هنر هر سه حیطه را می تواند در بر بگیرد و به عبارت دیگر، از سه منظر صورت گیرد: از منظر ارتباط انسان با خودش (اخلاق فردی)، از منظر ارتباط انسان با سایر انسان ها (اخلاق جمعی) و از منظر ارتباط انسان با طبیعت. پس، نقد اخلاقی هنر عبارت از این است که مطابق با ارزش ها و تکالیف اخلاقی به نقد مصادیق این روابط پرداخت.

۲-۳. نکته دیگری که در نقد اخلاقی هنر باید بدان توجه داد این است که دست کم شش نظام هنجاری در جامعه بشری وجود دارند، که یکی از آن ها نظام هنجارگذار/اخلاق است و ارزش ها و تکالیف برآمده از ارزش ها و تکالیف اخلاقی نام دارند. بنابراین، نباید گمان کرد که هر گونه ارزش گذاری و هر نوع باید و نبایندی طبیعتاً اخلاقی است. به اجمال هرچه تمام تر سایر نظام های هنجارگذار عبارتند از: حقوق^۴ (دورکین، ۱۹۸۶؛ هارت، ۱۹۹۴)، مصلحت اندیشی^۵ (میل، ۲۰۰۱)، عرف و عادات اجتماعی^۶ (دورکیم، ۱۹۸۲)، زیبایی شناسی^۷ (بی پردزلی، ۱۹۸۱) و مناسک و شعائر دینی^۸ (دورکیم، ۱۹۹۵؛ بل، ۱۹۹۷). می توان از منظر هر کدام از نظام های

^۱ ethics

^۲ personal ethics

^۳ social ethics

^۴ environmental ethics

^۵ law

^۶ prudence

^۷ customs

^۸ aesthetics

^۹ religious rituals

هنجاری و ارزش‌ها و تکالیف منتج از آن‌ها، به نقد اخلاقی هنر پرداخت، اما نقد اخلاقی هنر فقط عبارت از نقد هنر بر طبق هنجارهای اخلاقی است.

۳-۳. در فلسفه اخلاق، مبحثی وجود دارد با عنوان اخلاق تخصص‌ها (پازگار، ۲۰۲۳)، که ربط وثیقی با نقد اخلاقی هنر نیز دارد؛ اما مراد از اخلاق تخصص‌ها این نیست که قواعدی اخلاقی‌ای جدای از _ یا متفاوت با _ قواعد عام و جهان‌شمول اخلاقی در این جا محل توجه است، بل مراد از اخلاق تخصص‌ها این است که اولاً گاهی برای کشف مصادیق احکام اخلاقی در یک حیطه خاص باید مواردی را در آن تخصص لحاظ کرد و در نظر گرفت. به عبارت دیگر، گاهی در حیطه‌های تخصصی مصادیق احکام اخلاقی چنان خاص‌اند که کشف و بازشناسی‌شان مقتضی تدقیق‌ها و تحلیل‌هایی خاص در آن حیطه است. برای مثال، کم‌فروشی همواره به لحاظ اخلاقی رذیلت‌آمیز است، اما مصداق کم‌فروشی در بازار آهن‌فروشان و ادویه‌فروشان و طلافروشان چیزی است، در کار پزشکان چیز دیگری و در کار هنرمندان چیز سومی. مصداق کم‌فروشی در موارد اول تقریباً برای همه روشن است، اما در موارد دوم و سوم نیازمند تدقیق و تحلیل در اخلاق پزشکی و اخلاق هنر است و ثانیاً در تخصص‌ها گاهی مسائل/موارد مستحدثه‌ای پیش می‌آید، مثل مسئله جواز یا عدم جواز سقط جنین. امروزه با پیشرفت‌هایی که در پزشکی و علوم مربوط به آن حاصل شده امکان سقط جنین در دسترس هست و این امر که مسئله اخلاقی پیش‌گفته را پیش می‌آورد. حال، نکته این جا است که در مواردی از این دست متخصصان اخلاق در اخلاق تخصص‌ها می‌کوشند، با رجوع به مبانی و قواعد اخلاقی قبلی، حکم اخلاقی این مسائل مستحدثه را استنباط کنند.

۳-۴. نقد اخلاقی هنر عبارت از بررسی وجوه مثبت و منفی هنر به لحاظ اخلاقی و ارزیابی آن، است. بنابراین، هم به اموری که به نوعی ممد اخلاقی‌زیستن باشند می‌پردازد و هم به اموری که به نحوی مخل اخلاقی‌زیستن.

۴. متعلقات نقد اخلاقی در دنیای هنر

۴-۱. اثر هنری

آثار هنری، اگر پایه و مایه اخلاقی‌ای داشته باشند، یعنی اگر ربطی به اخلاق داشته باشند، طبعاً افزون بر جنبه‌های هنری و زیبایی‌شناختی آن‌ها، می‌توان و بل باید به جنبه‌های اخلاقی‌شان پرداخته شود، خواه این نقد معطوف به جنبه‌های مثبت اخلاقی باشد و خواه معطوف به جنبه‌های منفی. از جمله، می‌توان به نقد اخلاقی/افعال/اخلاقی بیرونی و درونی شخصیت‌های داستانی آثار هنری پرداخت و با تحلیل و تدقیق در آن‌ها به فهم مخاطبان از چنین اموری اخلاقی‌ای ژرفا بخشید؛ می‌توان به امیال اخلاقی^۱ یا ضد اخلاقی‌ای پرداخت که اثری هنری در مخاطبان تقویت می‌کند (کرمی، حسینی و علیا، ۱۳۹۵: ۱۱-۱۰)؛ می‌توان به شیوه پرورش مهارت‌های/اخلاقی مخاطبان از سوی یک اثر هنری پرداخت (کرول، ۱۹۹۸؛ کرمی، ۲۰۲۴)؛ می‌توان بر همین قیاس، به باورهای ممد حیات اخلاقی و باورهای مخل حیات اخلاقی (کرمی، ۱۴۰۰، ۵-۳۶۴)، بصیرت‌های جامعه‌شناختی در باب دالان‌های سیاه و تودرتویی که منجر به هر جرم و جنایتی می‌شود (رایت، ۱۹۹۴؛ واکر، ۲۰۰۹)، ژرف‌کاوی‌های روان‌شناختی در خصوص ذهن‌های تیز و در عین حال بی‌بهره از تخیل/اخلاقی (کرمی و حسینی، ۱۳۹۷، ۲۲۲-۲۱۸)، پرورش روحیه اخلاقی (کرمی، ۲۰۲۴) و مانند این‌ها در نقد اخلاقی آثار هنری‌ای که واجد این وجوه هستند پرداخت.

^۱ moral desires

^۲ immoral desires

^۳ moral skills

۲-۴. فرایند هنرآفرینی

فراورده کار هنری، که معمولاً آن را اثر هنری می‌خوانیم، محصول فرایند هنرآفرینی یا تولید هنری است. بنابراین، فرایند هنرآفرینی دومین پدیده یا موجود مهم در دنیای هنر است که می‌توان به نقد اخلاقی آن پرداخت. مراد از نقد اخلاقی فرایند هنرآفرینی در این جا تمرکز بر آن افعالی است که هنرمند در طی تولید هنری بدان‌ها مبادرت می‌ورزد و بررسی آن‌ها از منظر اخلاق و ارزش‌های اخلاقی است. به عبارت دیگر، در چنین نقدی در کل به این مسأله پرداخته می‌شود که آیا تولید اثر هنری با معیارهای اخلاقی صورت گرفته است یا خیر. برای مثال، در سینما، ممکن است پرسش‌هایی درباره شرایط کاری عوامل تولید، دستمزد منصفانه و استفاده از قدرت در روند تولید آثار هنری مطرح شود. در همین راستا، روش‌های ناعادلانه یا بهره‌برداری از کارگران در این صنعت نیز می‌تواند موضوعی برای نقد اخلاقی باشد. افزون بر این، می‌توان به شیوه‌های بازی گرفتن از بازیگران و نابازیگران، خصوصاً کودکان، در روند تولید فیلم پرداخت، که گهگاه مناقشات جدی در این عرصه به وجود آورده است. روشن است که چنین بررسی‌هایی از منظر اخلاق می‌تواند به ایجاد استانداردهای بهتر برای هنرآفرینی در سطح منطقه‌ای و حتی جهانی کمک کند.

۳-۴. هنرمند

شخصیت هنرمند از وجوه مختلفی در تاریخ هنر محل نقد اخلاقی بوده است، که چه بسا برخی‌شان امروزه و تحت تأثیر فلسفه و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی جدید پذیرفتنی نباشند، اما هنوز هم وجوهی هستند که چنین نقدی را روا و معقول می‌سازند. مشهورترین این ابعاد و وجود به مسأله معروف گوگن^۱ در فلسفه اخلاق ربط پیدا می‌کند (ویلیامز، ۱۹۸۱، ۳۹-۲۰): این که آیا سبک زندگی خاصی هست که درست به سبب اخلاق‌ستیزانه‌بودنش به هنرمندی فرد هنرمند کمک برساند یا خیر. و اگر چنین چیزی در خصوص یک هنرمند صادق باشد، تصمیم‌ها و اعمال او را می‌توان از این منظر مورد نقد اخلاقی قرار داد. از سوی دیگر، می‌توان به بررسی اخلاقی رفتار هنرمندی پرداخت که به قیمت پایبندی به اخلاق و ضوابط اخلاقی از حضور در پروژه‌های هنری پرزرق‌وبرق و بزرگ امتناع کرده است. زندگی هنرمند در مقام الگو و اسوه اجتماعی نیز می‌تواند مورد داوری اخلاقی قرار گیرد: رفتار او در زمینه‌هایی چون رعایت انصاف، صداقت و مسئولیت‌های اجتماعی.

۴-۴. مخاطب

مخاطب نیز در دنیای هنر نقش اساسی دارد و انتخاب‌های او می‌تواند از نظر اخلاقی مورد نقد قرار گیرد. برای مثال، می‌توان به نقد انتخاب‌های مخاطب برای دیدن و شنیدن آثاری پرداخت که به نحوی در تولید و ماهیت‌شان بی‌اخلاقی راه دارد: با پول‌های کثیف ساخته شده‌اند، در تلاش برای قلب واقعیت تولید شده‌اند، درون مایه‌ها و مضامین اخلاق‌ستیز چون نابرابری و تبعیض را ترویج می‌کنند، از روش‌های غیرمنصفانه و غیرانسانی در تولید (مانند بهره‌کشی از کارگران یا نقض حقوق کودکان) بهره برده‌اند، به نحوی نقش بوق تبلیغاتی برای اشخاص و گروه‌های را در جامعه بازی می‌کنند که در پیشبرد روندهای ظالمانه مؤثرند و مانند این‌ها. باری، این نوع نقد اخلاقی می‌تواند به مخاطبان درک عمیق‌تری از مسئولیت اجتماعی‌شان ببخشد و آن‌ها را به انتخاب‌های آگاهانه‌تر ترغیب کند. وانگهی، چنین نقدی مخاطبان را متوجه نقش مهم‌شان در دنیای هنر می‌سازد و به ایشان نشان می‌دهد که با انتخاب‌های خود برای

¹ Gauguin problem

دیدن یا ندیدن آثاری می‌توانند بر روندهای دنیای هنر اثر بگذارد و به آن‌ها جهت اخلاقی‌تر ببخشند، یا دست‌کم به سهم خود از سرعت روندهای ضدآخلاقی در تولید آثار هنری بکاهند.

۵-۴. فرایند ادراک هنری

نقد اخلاقی مخاطب ناظر بر تصمیم‌های مخاطب پیش از شروع فرایند ادراک اثری است، حال آن که نقد اخلاقی فرایند ادراک هنری به نحوه تعامل مخاطب با اثر هنری اشاره دارد؛ فرایند ادراک اثر پس از تصمیم‌گرفتن مخاطب و انتخاب یک اثر برای ادراک آغاز می‌شود. این فرایند نیز می‌تواند از منظر اخلاقی مورد بررسی قرار گیرد، به این معنا که آیا مخاطب به‌طور مسئولانه و اخلاقی با اثر هنری تعامل می‌کند یا خیر. به عبارت دیگر، به نظر می‌رسد که در فرایند ادراک اثر هنری نیز مخاطب دست به افعال ارادی‌ای می‌زند که به همین سبب ارادی‌بودن می‌توانند مشمول داوری اخلاقی شوند، همان‌طور که هر فعل ارادی‌ای می‌تواند چنین باشد. بنابراین، می‌توان به نقد و ارزیابی این اعمال ارادی پرداخت و مثلاً بررسی کرد که آیا در فرایند ادراک و فهم اثر هنری معیارهای اخلاقی را رعایت کرده است یا خیر. برای مثال، مخاطب ممکن است با برداشت مغالطه‌آمیز و نادرست یک اثر هنری به‌گونه‌ای ضدآخلاقی از آن استفاده کند، که این موضوع به‌ویژه در زمینه‌های سیاسی یا اجتماعی می‌تواند خطرناک باشد. حال، فارغ از آثار و نتایج خطرناک اجتماعی، از این مثال معلوم می‌شود که نفس زیرپا گذاشتن قواعد فهم و درک اثر هنری می‌تواند مورد داوری اخلاقی قرار گیرد.

۶-۴. فراورده نقد هنری

نقد هنری به مثابه یک اثر خودش مستقلاً می‌تواند از منظر اخلاقی مورد ارزیابی قرار گیرد، خواه آن را اثری هنری در عرض یا طول اثر هنری اولیه قلمداد کنیم (وایلد، ۱۹۸۱، ۱۸۳) و خواه اثری غیرهنری. نقد/اخلاقاً باید به مسائل اخلاقی مرتبط با موضوع خود بپردازد و طبعاً بر همین اساس می‌توان به نقد/اخلاقی یک نقد پرداخت و آن را از این لحاظ مورد ارزیابی اخلاقی قرار داد: این که به‌درستی به وجوه اخلاقی اثر مورد بررسی‌اش پرداخته است یا خیر. افزون بر این، هر نقدی باید در برابر تناقض‌ها و تضادها و حتی تعارض‌های موجود در اثر حساس باشد، خواه این تناقض‌ها و تضادها و تعارض‌ها اخلاقی باشند و خواه غیراخلاقی.^۱ این امر قابل تسری به همه قواعد منطقی می‌شود، چرا که نه فقط عقلاً بل اخلاقاً نیز نمی‌توان از کنار نقض آن‌ها به‌سادگی گذشت _ حال، در دل آثار هنری طبعاً باید ملاحظات بلاغی و زیبایی‌شناختی برای فهم چنین اموری در نظر گرفته شود. همچنین، می‌توان به نقد و ارزیابی یک نقد از این منظر پرداخت که در خدمت حقیقت و خیر است یا به نحوی به تقویت چیزی ضدآخلاقی کمک می‌کند، از یک مضمون در اثر هنری گرفته تا جریان بزرگ در کل دنیای هنر که اثر مورد نقد نماینده‌ای از آن است. به‌علاوه، نقد باید حاوی قضاوت‌های درست و مستدل به شواهد و قرائن در اثر باشد، نه حاوی تعصبات، پیش‌داوری‌ها، جزم‌وجمودها و سایر رذائل فکری و اخلاقی که نقد را از حقیقت و انصاف دور می‌کنند. طبیعتاً از این منظر نیز می‌توان و بل لازم است که به نقد اخلاقی نقدها پرداخته شود.

۷-۴. منتقد

شخصیت منتقدان و مسئولیت اخلاقی آن‌ها یکی از ابعاد مهم در نقد اخلاقی دنیای هنر است. منتقدان نه تنها نقش تحلیلگر و واسطه بین هنرمندان و مخاطبان را ایفا می‌کنند، بل می‌توانند با انتخاب‌های خود به شکل‌گیری نگرش عمومی نسبت به آثار هنری کمک کنند و چه بسا بر روندهای جاری در دنیای هنر اثر بگذارند. بر این اساس، مسائل و پرسش‌های مهمی در باب انگیزه‌ها و انتخاب‌های اخلاقی منتقدان مطرح می‌شود: آیا منتقد می‌تواند به هر نیتی به نقد آثار هنری بپردازد؟ آیا انگیزه‌های او باید محدود به مقاصد

^۱ amoral

چون منفعت مالی، شهرت یا ارضای سلیق شخصی باشد، یا اینکه باید تعهدی اخلاقی به آگاهی‌بخشی و ارتقای سطح فکری و اخلاقی جامعه داشته باشد؟ مسئله دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد، انتخاب آثار برای نقد است. آیا منتقد باید از نقد آثار ضد اخلاقی یا آثاری که پیام‌های مضر را ترویج می‌کنند، اجتناب کند تا موجب افزایش شهرت و دیده شدن آن‌ها نشود؟ برای مثال، ممکن است نقد یک اثر غیر اخلاقی باعث جلب توجه بیشتر مخاطبان به آن شود و عملاً تأثیری متضاد با هدف منتقد ایجاد کند. از سوی دیگر، آیا این مسئولیت منتقد نیست که بخشی از تلاش خود را به نقد آثار ضد اخلاقی اختصاص دهد و با تحلیل دقیق، پیام‌های مضر آن‌ها را افشا کند؟ افزون بر این‌ها، «منتقدان صرفاً هنرمندان شکست‌خورده‌اند». این جمله منسوب به نیچه، هرچند عیناً در آثار او تکرار نشده و در عین حال نمی‌تواند به مثابه یک موجه کلیه درست باشد، حاوی حقیقتی است: این که منتقدان در معرض این خطر هستند که انگیزه‌های شخصی و غیر مرتبط را در کارشان دخالت دهند و نقد برایشان صرفاً ابزاری برای تسویه حساب‌های شخصی یا حتی عقده‌گشایی باشد. هرچند ردّ این امر را چه بسا بتوان در متن نقادانه نیز دید، گاهی باید به شخصیت منتقد و رفتارهای خارج از متن نقدی‌اش پرداخت تا این امر روشن شود. بنابراین، نقد منتقد از این منظر فراتر از نقد اثر او است. در سطحی بزرگ‌تر، منتقد می‌تواند در خدمت افراد و جریانات هنری قرار گیرد و به انگیزه‌هایی غیر هنری و نامرتب، یعنی صرفاً برای پول و امکانات و مانند این‌ها، به نقد آثاری بپردازد و از نقد آثار دیگری دست بشوید. باری، بر طبق آن چه گذشت می‌توان به نقد و ارزیابی اخلاقی منتقد پرداخت و دست‌کم انتخاب‌های او و انگیزه‌های او را به بررسی اخلاقی کشید.

۸-۴. فرایند عرضه هنر

فرایند عرضه هنر، خصوصاً در عصر جدید و ناشی از پیشرفت‌های فناوریانه، اهمیتی دوچندان در دنیای هنر پیدا کرده است. این امر در مورد هنرهای گوناگون، البته، تفاوت‌هایی دارد و مثلاً در خصوص هنر فیلم و تصویر متحرک بسی پیچیده‌تر از مثلاً رمان و شعر است، که بالتبع نقد اخلاقی آن نیز اقتضائات خود را خواهد داشت، اما در کل به نظر می‌رسد که فرایند عرضه هنر نیز نیازمند بررسی اخلاقی است. این فرایند شامل بازاریابی، توزیع و نمایش آثار هنری می‌شود. فرایند عرضه آثار هنری در جای خود فرایندی بسیار پول‌ساز، اگر نگوئیم پول‌سازترین فرایند، در دنیای هنر است. و در نتیجه تمرکز سرمایه مادی و قدرت ناشی از آن در این فرایند، احتمال سوءاستفاده و فساد در آن به هیچ وجه کم نیست. از سوی دیگر، در این فرایند با تصمیم‌ها و افعالی ارادی روبه‌رو خواهیم بود، که می‌توان و ضرورت دارد که به ارزیابی اخلاقی آن‌ها پرداخته شود. برای نمونه، کم‌فروشی یکی از رایج‌ترین خطاهای اخلاقی‌ای است که در فرایندهای عرضه و تبلیغ آثار هنری روی می‌دهد: این که در تبلیغ اثر هنری مورد نظر با شگردهای تبلیغاتی و بلاغی وعده چیزی به مخاطب داده شود که در واقع در اثر وجود ندارد اما احتمال می‌رود که مخاطب را به اثر مذکور جلب کند. هرچند شگردهایی از این دست در تبلیغ و عرضه آثار هنری، مثلاً فیلم‌ها، رایج است، نمی‌توان پذیرفت که مجاز است و نباید به نقد اخلاقی آن پرداخت. به همین شیوه، همه شگردهای فریبکارانه و مغالطه‌آمیزی که در تبلیغات رسانه‌ای آثار هنری مورد استفاده قرار می‌گیرند می‌توانند و باید مورد نقد اخلاقی واقع شوند. نفس توجه به فرایند تبلیغ و عرضه هنر به مثابه موضوع نقد اخلاقی می‌تواند اذهان را به سمت اخلاقی‌تر کردن این عرصه معطوف سازد.

۹-۴. عرضه‌کنندگان هنر

عرضه‌کنندگان هنر، مانند ناشران و گالری‌داران و مدیران توزیع فیلم‌ها و مسئولان پلتفرم‌ها و تلویزیون‌ها، نقشی کلیدی در دسترسی مخاطبان به آثار هنری دارند. تصمیم‌های آن‌ها درباره سرمایه‌گذاری در تبلیغ و توزیع آثار هنری می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای بر فرهنگ و اخلاق جامعه داشته باشد. از این رو، پرسش‌هایی در باب مسئولیت‌های اخلاقی این افراد و نهادها قابل طرح است: آیا اخلاقاً حق دارند هر اثری را صرفاً به جهت سودآوری عرضه کنند؟ برای مثال، چه بسا آثار هنری‌ای باشند که آشکارا درونمایه‌های تبعیض‌آمیز و ضدآخلاق ترویج می‌کنند و/یا در فرایند تولیدشان بی‌اخلاقی‌های آشکار صورت گرفته است و/یا از پول‌های آلوده در ساخت‌شان بهره برده شده است و/یا دست‌اندرکارانش به طریقی به روندهای غیرمنصفانه و غیرانسانی در جامعه دامن می‌زنند، اما پیش‌بینی می‌شود که موفقیت تجاری کسب کنند. حال، پرسش این جا است که آیا عرضه چنین آثار و سرمایه‌گذاری در تبلیغ آن‌ها اخلاقاً موجه است؟ به نظر می‌رسد که می‌توان از این منظر به نقد عرضه‌کنندگان هنر پرداخت. از سوی دیگر، در دنیای هنر گهگاه هنرمندان و آثار هنری‌ای به ظهور می‌رسند که ارزش‌های اخلاقی و انسانی را هدف و غایت اصلی خود قرار می‌دهند، اما چه بسا از همین رو عرضه آثارشان با دشواری‌هایی همراه باشد. باز در این جا می‌توان از مسئولیت اخلاقی عرضه‌کنندگان هنر پرسید: آیا هر عرضه‌کننده‌ای نباید اخلاقاً گهگاه به سرمایه‌گذاری در حمایت از چنین هنرمندان و آثاری بپردازد؟ و آن که چنین کرد، درخور توجه نقدنگاری‌های اخلاقی عمیق و قدرشناسانه نیست؟ عرضه‌کنندگان هنر هم به اندازه هنرمندان در سمت‌وسوی روندهای حاکم بر دنیای هنر نقش دارند و از این لحاظ درخور نقد اخلاقی‌اند.

۱۰-۴. فرایند تعلیم و تربیت هنری

فرایند تعلیم و تربیت هنری، به اختصار، شامل همه افعالی است که معلّمان و مربیان هنر در طی^۱ (۱) آموختن دانسته‌های لازم از جمله در خصوص قواعد هنری به هنرجویان، (۲) فراهم آوردن شرایط مناسب برای کسب معرفت‌های هنری لازم از راه مواجهه و آشنایی^۲ یا همان تجربه هنری^۳ از سوی ایشان، (۳) پروردن مهارت‌های لازم برای هنرورزی و هنرآفرینی در آن‌ها و (۴) پرورش روحیه هنری^۵ ایشان انجام می‌دهند (براودی، ۱۹۸۷؛ آیزنر و دی، ۲۰۲۴). بر این قرار، می‌توان پرسش‌های اخلاقی‌ای در ارتباط با این فرایندها طرح کرد و بر طبق آن‌ها به نقد اخلاقی فرایندهای مذکور پرداخت: آیا روش‌های به کارگرفته‌شده در این فرایندها به لحاظ اخلاقی هم محل توجه قرار می‌گیرند یا صرفاً تعلیم و تربیت هنری هدف است؟ آیا ممکن نیست که برخی از روش‌های به کارگرفته‌شده با اخلاق ناسازگار باشند و با این همه به گمان مربی یا معلّم سبب‌ساز رشد هنری هنرجو را فراهم سازند؟ برای مثال، آیا در ممارست هنرجویان در این امر که بتوانند به هر چیزی، از جمله در درونج‌های جانکاه و سیه‌روزی‌های دیگران، صرفاً به مثابه سوژه‌های هنری بنگرند چیزی اخلاق‌ستیزانه وجود ندارد؟ از سوی دیگر، بر طبق تلقی‌ای کمابیش شایع در میان هنرمندان، روحیه هنری لزوماً با روحیه اخلاقی سازگار نیست و هنری‌زیستن چیزی فراتر از اخلاقی‌زیستن و همه قواعد اخلاقی و حتی اجتماعی می‌طلبد. حال، پرسش این جا است که فرایند پرورش روحیه هنری‌ای که بر مبنای چنین پیش‌فرضی در باب آن به پیش رود تا چه اندازه اخلاقاً جایز است؟

¹ knowledge by description

² knowledge by acquaintance

³ knowledge by acquaintance

⁴ skill

⁵ artistic spirit

۱۱-۴. معلّمان و مربیان هنر

افزون بر فرایند تعلیم و تربیت هنری، شخصیت معلّمان و مربیان هنر و اعمال مربوط ایشان پیش از فرایند تعلیم و تربیت هنری، نیز می‌تواند موضوع نقد اخلاقی قرار گیرد. یعنی، می‌توان پرسید که آیا آن‌ها باید به لحاظ اخلاقی واجد ویژگی‌هایی باشند که در آموزش و پرورش هنرجویان مؤثر باشد یا خیر. هستند ویژگی‌هایی در شخصیت آن‌ها که می‌توانند به لحاظ اخلاقی برای هنرجویان مضر باشند و ویژگی‌هایی که می‌توانند برای هنرجویان مفید باشد. پس، در این جا باید تمرکز نقد بر همین فضائل و رذائل اخلاقی مبتلابه و البته مربوط معلّمان و مربیان هنر باشد. برای تقریب به ذهن، می‌دانیم که معلّم و مربّی به طور کلی نوعی اتوریته و اقتدار در ذهن متعلّم و متربّی دارد. این امر در خصوص معلّمان و مربیان هنر دوچندان می‌رشد، چرا که در قلمرو هنر بیش از سایر قلمروهایی چون علم و فنّ با روان و ساحت‌های احساسی و عمیق متعلّمان و متربّیان سروکار داریم. از این رو، هر فضیلت و رذیلت اخلاقی در معلّم و مربّی، اعمّ از مربوط و نامربوط به کار هنری، می‌تواند عمیقاً بر شخصیت و چه بسا مسیر زندگی متعلّم و متربّی اثر بگذارد؛ چرا که اینان دست‌شان بیش از سایر قلمروهای تعلیم و تربیت در روان متعلّم و متربّی باز است. از جنبه‌ای دیگر، معلّم و مربّی هنر اخلاقاً موظّف است که در انتخاب و پذیرش هنرجویان خود دقّت‌های اخلاقی به خرج دهد و مثلاً، در رأس همه امور، استعداد و ظرفیت و وضع و حال فرد را در نظر بگیرد و این که تا چه اندازه می‌تواند به او در مسیرش کمک کند، نه سایر ملاحظات به لحاظ اخلاقی نامربوط مانند صرف سود اقتصادی یا حتی انگیزه‌ها و تمایلات شخصی خودش را. به نظر می‌رسد که از منظر این مسائل و مسائل اخلاقی مشابه می‌توان به نقد اخلاقی معلّمان و مربیان پرداخت و از این طریق، به اخلاقی‌تر شدن فضای حاکم بر تعلیم و تربیت هنری کمک کرد.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر تلاش شد تا چشم‌اندازی تازه برای بررسی نقد اخلاقی در دنیای هنر فراهم آید و نشان داده شود که این رویکرد هم به غنای نظری این حوزه کمک می‌کند و هم به عنوان ابزاری عملی برای اصلاح ساختارهای هنری و فرهنگی به کار می‌آید. بر این اساس، کوشش شد با شناسایی یازده متعلّق اصلی نقد اخلاقی در دنیای هنر چشم‌اندازی جامع برای بررسی اخلاقی این حوزه فراهم آید. در جستار حاضر، هرچند مجال پرداختن به هر کدام از متعلقات نقد اخلاقی هنر به تفصیل نبود، به اجمال هرچه تمام‌تر نشان داده شد که فراتر از اثر هنری، سایر متعلقات نیز نقشی حیاتی در شکل‌گیری تجربه هنری و اخلاقی و پیامدهای آن دارند و نیازمند ارزیابی اخلاقی‌اند.

اثر هنری، به عنوان نخستین متعلّق، به سبب جنبه‌های درونی و تأثیرات بیرونی‌اش، همواره در مرکز توجّه نقد اخلاقی قرار داشته است، هرچند همچنان می‌توان در باب وجوه پیچیده آن سخن گفت. فرایند هنرآفرینی، از جمله با تأکید بر انتخاب‌های هنرمند و افعال او در مسیر خلق اثر، نیازمند حوزه دیگری است که نیازمند ارزیابی اخلاقی است، چرا که این فرایند می‌تواند شامل بهره‌برداری‌های غیرمنصفانه از منابع انسانی یا طبیعی باشد. شخصیت هنرمند نیز فارغ از فرایند تولید، به جهت تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی، در معرض نقد اخلاقی است، به‌ویژه هنگامی که سبک زندگی یا تصمیمات او بر مخاطبان یا روندهای هنری اثرگذار باشد. رفتار مخاطبان پیش از فرایند ادراک هنری، به‌ویژه در انتخاب آثار هنری، نشان‌دهنده مسئولیتی اخلاقی است که می‌تواند بر روندهای دنیای هنر اثر بگذارد. فرایند ادراک هنری از سوی مخاطب نیز به مثابه فرایندی ارادی قابلیت ارزیابی اخلاقی دارد. فراورده

نقد هنری و شخصیت منتقد به عنوان دو مؤلفه مرتبط دیگر، با تأثیر مستقیم بر مخاطبان و هنرمندان، باید به لحاظ معیارهای اخلاقی بررسی شوند. مثلاً از این ناحیه که آیا در نقدهایشان به حقیقت و انصاف پایبند هستند یا این که صرفاً به انگیزه‌های شخصی یا مادی به آن‌ها دست داده است و این انگیزه‌های غیرمرتبط و غیراخلاقی به محتوای کار ایشان شکل داده است.

در ادامه، فرایند عرضه هنر و عرضه‌کنندگان هنر، به جهت نقش کلیدی‌شان در توزیع و بازاریابی آثار هنری، می‌توانند به گسترش روندهای اخلاقی یا ضد اخلاقی در دنیای هنر کمک کنند و از این رو درخور نقد اخلاقی‌اند. و در نهایت، فرایند تعلیم و تربیت هنری و معلمان و مربیان هنر، به سبب تأثیرگذاری عمیق‌شان بر نسل‌های آینده هنرمندان، از جنبه‌های اخلاقی برجسته‌ای برخوردارند که نباید از آن غافل شد.

باری، جستار حاضر کوشید تا نشان دهد که گسترش نقد اخلاقی به تمامی این متعلقات نه تنها امکان‌پذیر، بل ضروری است، چرا که به ارتقای استانداردهای اخلاقی در دنیای هنر کمک می‌کند و هنر را از ابزاری صرف برای لذت‌بردن به بستری برای ارتقای ارزش‌های انسانی تبدیل می‌کند. با این همه، در این مجال فقط امکان کشف و احصاء موارد مذکور و تبیین چگونگی نقد اخلاقی در هر کدام دست داد و بنابراین بررسی جامع ابعاد و وجوه هر کدام از متعلقات برشمرده مجالی و جستاری جدا می‌طلبد.

سپاسگزاری

از دکتر نوئل کرول، استاد ممتاز فلسفه و فیلم سیتی‌یونیورسیتی نیویورک، به خاطر بصیرت‌هایی که در خلال چند گفت‌وگو در باب موضوع پژوهش حاضر به نگارنده داد تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع

- اسپینوزا، باروخ بندیکت. (۱۳۷۶). *اخلاق*. ترجمه محسن جهانگیری، مرکز نشر دانشگاهی.
- افلاطون. (۱۳۸۰). *جمهوری*. در: *دوره آثار افلاطون*، ترجمه محمدحسن لطفی. چاپ سوم، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- دیویی، جان. (۱۳۹۱). *هنر به منزله تجربه*. ترجمه مسعود علیا، نشر ققنوس.
- کرمی، محسن. (۱۳۹۶). *نقد زیبایی‌شناختی و نقد اخلاقی*، نگاه معاصر.
- کرمی، محسن. (۱۴۰۰). *فیلم‌سفه یا فیلم به مثابه فلسفه: جستاری در امکان فلسفه‌پردازی از طریق فیلم*، *تأملات فلسفی*، ۱۱(۲۷): ۳۵۳-۳۷۹.
- <https://doi.org/10.30470/phm.2021.136600.1880>
- کرمی، محسن و حسینی، مالک. (۱۳۹۷). *نسبت میان ارزش‌های اخلاقی و ارزش‌های زیبایی‌شناختی در اثر هنری*. *شناخت*، ۱(۷۸): ۲۲۶-۲۰۹.
- https://scj.sbu.ac.ir/article_98001.html
- کرمی، محسن؛ حسینی، مالک و علیا، مسعود. (۱۳۹۵). *جستاری در دفاع از نقد اخلاقی هنر*. *کیمیای هنر*، ۵(۱۹): ۷-۲۲.
- <http://kimiahonar.ir/article-1-730-fa.html>
- کرول، نوئل. (۱۳۹۲). *هنر و قلمرو اخلاق*. ترجمه محسن کرمی، انتشارات ققنوس.
- گراسمن، نیل. (۱۴۰۰). *روح اسپینوزا: شفای جان*. ترجمه مصطفی ملکیان، انتشارات دوستان.
- ولک، رنه. (۱۳۷۹). *تاریخ نقد جدید: جلد اول: نقد در اواخر قرن هجدهم*. ترجمه سعید ارباب شیروانی، انتشارات نیلوفر.

References

- Beardsley, M. C. (1981). *Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism* (2nd Edition). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Bell, C. (1997). *Ritual: Perspectives and Dimensions*. Oxford University Press.
- Berleant, A. (2005). The Ethics of Aesthetic Experience. *Ethics and the Environment*, 10(2), 1-14.
- Broudy, H. S. (1987). *Toward a Theory of Art Education*. University of Illinois Press.

- Cahn, S. M. & Markie, P. (2015). *Ethics: History, Theory, and Contemporary Issues*. Oxford University Press.
- Carroll, N. (1998). Art, Narrative, and Moral Understanding. In Jerrold Levinson, ed., *Aesthetics and Ethics*. Cambridge University Press, pp. 128–60.
- Carroll, N. (2013). *Art and Moral Realm*. Trans. M. Karami. Qoqnoos Publications. (in Persian)
- Comstock, G. & Strasburger, V. (1990). Deceptive appearances: Television violence and aggressive behavior, *Journal of Adolesc Health Care*. 1990; 11:31–44.
- Cullen, J. (1995) *The Civil War in Popular Culture*. Smithsonian Institution Press.
- Durkheim, É. (1982). *The Rules of Sociological Method*. Translated by W. D. Halls. Free Press.
- Durkheim, É. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. Translated by Karen E. Fields. Free Press.
- Dworkin, R. (1986). *Law's Empire*. Harvard University Press.
- Eagleton, R. (1997). *Ethical Criticism: Reading after Levinas*. Edinburgh University Press.
- Eaton, M. M. (2008). Serious Problems, Serious Values: Are There Aesthetic Dilemmas? In David E. Fenner (Ed.), *Ethics and the Arts* (pp. 163–177). Garland Publishing.
- Eisner, E. W. & Day, M. D. (Eds.). (2004). *Handbook of Research and Policy in Art Education*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Grossman, N. (2021). *Spinoza's Soul: Healing the Spirit*. Trans. M. Malekian. Doostan Publications. (in Persian)
- Hart, H. L. A. (1994). *The Concept of Law*. 2nd Edition. Oxford University Press.
- Karami, M. (2017). *Aesthetic Criticism and Ethical Criticism*. Negahe Moaser. (in Persian)
- Karami, M. (2021). Film-Philosophy or Film as Philosophy: An Inquiry into the Possibility of Philosophizing through Film. *Philosophical Reflections*, 11(27), 353–379. (in Persian) <https://doi.org/10.30470/phm.2021.136600.1880>
- Karami, M. (2023). Aesthetic Experience and Moral Spirit: The Experience of Encountering Artworks Can Cultivate Our Moral Spirit, Delivered to Second International Conference on Beauty and Change, Giorgio Amendola Foundation and the BraIn Plasticity and Behaviour Changes (BIP) research group at the Department of Psychology, University of Turin, Turin.
- Karami, M. (2024). A Filmmaker as an Ethicist: An Essay on Asghar Farhadi's Ethics on Screen, Delivered to Film-Philosophy Conference, Edinburgh University etc., Espinho Portugal.
- Karami, M. & Hosseini, M. (2018). The Relationship between Moral /Values and Aesthetic Values in Artworks. *Knowledge*, 1 (78), 209–226. (in Persian)
- Karami, M.; Hosseini, M. & Olia, M. (2016). An Inquiry into the Defense of Ethical Criticism of Art. *Kimiay-e Honar*, 5(19), 7–22. (in Persian)
- Kaufman, W. (2006). *The Civil War in American Culture*. Edinburgh University Press.
- Kauppinen, M. (2008). Taste and Moral Sense. In *Ethics and the Arts*, pp. 178–193, Ed. D. E. Fenner, Garland Publishing.
- Mill, J. S. (2001). *Utilitarianism*. 2nd Edition, Hackett Publishing Company.
- Moran, S. & Copley, D. (2010). *The Ethics of Creativity: Beauty, Morality, and Nature in a Processive World*. Palgrave Macmillan.
- Nannicelli, T. (2013). *Artistic Creation and Ethical Criticism*. Routledge.
- Plato. (2001). The Republic. In *The Works of Plato*, Trans. M. H. Lotfi, 3rd Edition, Kharazmi Publications. (in Persian)
- Pozgar, G. D. (2013). *Professional Ethics*. 4th Edition. Jones & Bartlett Learning.

- Rolston III, H. (2023). *Environmental Ethics*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2023 Edition), Ed E. N. Zalta, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>
- Siebers, T. (2018). *The Ethics of Criticism*. Cornell University Press.
- Spinoza, B. B. (1997). *Ethics*. Translated by Mohsen Jahangiri. Markaz-e Nashr-e Daneshgahi.
- Tatarkiewicz, W. (2005a). *History of Aesthetics*. Vol 1: *Medieval Aesthetics*. Ed. C. Barrett, Thoemmes Press.
- Tatarkiewicz, W. (2005b). *History of Aesthetics*. Vol II: *Ancient Aesthetics*. Ed. C. Barrett, Thoemmes Press.
- Walker, D. A. (2009). *Victor Hugo and the Politics of Justice*. Palgrave Macmillan.
- Wellek, R. (2000). *The History of Modern Criticism: Volume 1: Criticism in the Late Eighteenth Century*. Trans. S. Arbab Shirvani. Niloufar Publications. (in Persian)
- Wilde, O. (1891). *The Critic as Artist*. In *Intentions*. James R. Osgood, McIlvaine & Co.
- Williams, B. (1981). *Mural Luck: Philosophical Papers 1973-1980*. Cambridge University Press.
- Wright, G. (1994). *Crime and Punishment in the Novels of Victor Hugo*. Harvard University Press.

